

Феномен референтних груп як показник рівня соціалізації старшокласників

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПИТАННЯ ФЕНОМЕНУ РЕФЕРЕНТНОЇ ГРУПИ.....	6
1.1. Поняття та історія виникнення референтної груп.....	6
1.2. Референтність як умова розвитку особистості.....	9
1.3. Референтність як характеристика міжособистісних стосунків в учнівському колективі.....	10
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ РЕФЕРЕНТНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА.....	13
2.1. Опис методик дослідження.....	13
2.2. Процедура проведення та обробка даних.....	14
2.3. Інтерпретація результатів.....	18
ВИСНОВКИ.....	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	25
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Природа людини соціальна, з самого народження вона знаходиться в соціумі, є його частиною. Живе, розвивається та діє в групі, яка впливає на формування та становлення її особистості – спрямованість, суспільну активність, волю, створюються умови для саморегуляції, розвиваються здібності, засвоюються соціальні норми. Належність до групи якісно змінює особистість. Проте не кожна спільність людей ефективно впливає на формування життєвих ідеалів, найдієвішою є референтна (еталонна) група, яка є орієнтиром для наслідування та порівняння. Об'єднання людей у реальні групи суттєво впливає на рівень міжособистісних стосунків, забезпечує єдині цілі, формує почуття колективізму.

Зважаючи на це, тема референтної групи, її феноменального значення, впливу на інтеріоризацію, як процес формування внутрішніх структур особистості через засвоєння зовнішньої соціальної поведінки, потреба вироблення уявлень про значущі об'єкти та визначення рівня міжособистісних стосунків в колективі є актуальною на сьогоднішній день, представляє інтерес для вивчення через недостатнє розкриття – всі ці фактори спонукали нас дослідити дану тему.

Мета роботи – дослідити соціально-психологічну сутність поняття референтної групи, її феномену та впливу на міжособистісні стосунки.

Об'єкт дослідження – референтні групи.

Предмет дослідження – феномен міжособистісних стосунків в референтних групах учнів старших класів.

Завдання дослідження:

- теоретичний аналіз та історія виникнення поняття референтної групи;
- вивчення значення референтних груп як умови розвитку особистості ;
- теоретичний аналіз референтності як феномену міжособистісних стосунків учнів старших класів;

- експериментальне вивчення референтних та міжособистісних стосунків в учнівському колективі.

Методи дослідження: теоретичні (системний аналіз теоретичного матеріалу, узагальнення) та емпіричні (експеримент, тестування, анкетування, методи обробки кількісних й якісних даних та порівняльний аналіз).

Новизна роботи полягає в тому, що в ній експериментально досліджено наявність референтних груп в учнів старшого шкільного віку, визначено взаємозв'язок референтності та міжособистісних стосунків в учнівському колективі, його вплив на розвиток особистості, колективу, проведено глибокий якісний аналіз референтних зв'язків та взаємозв'язків кожного респондента.

Робота обсягом 24 сторінки, складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

В першому розділі розглядаються теоретичні аспекти даної проблеми: поняття референтних груп, історія виникнення поняття референтності, її функції, референтність розглядається як умова розвитку особистості та аналізуються референтні відносини як показник міжособистісних стосунків.

В другому розділі експериментально вивчається феномен референтних груп, взаємозв'язок наявних референтних груп та рівня міжособистісних стосунків, зроблений кількісний та якісний аналіз референтних зв'язків.

У висновках підведені підсумки проведеної роботи, представлено відповіді на поставлені завдання.

Представлене дослідження може бути використане в роботі практичних психологів та соціальних педагогів, вчителів, які шукають ефективні засоби впливу на становлення особистості учнів старшого шкільного віку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ ФЕНОМЕНУ РЕФЕРЕНТНИХ ГРУП

1.1. Поняття та історія виникнення референтної групи

Цей термін походить від слова «реферування» (просіювання). Мала група, яка немовби «просіює» через себе цінності суспільства і надає індивідові найбільш близькі для нього орієнтири свідомості та поведінки, є референтною.

Отже, референтна (еталонна) група – це реально існуюча чи уявна група, погляди, норми та цінності якої є взірцем для особистості, і за ними вона формує свої життєві ідеали, звиряє дії та вчинки [8, с. 66]. Це значима для особистості група, яка обирається нею при визначенні своїх орієнтацій у сукупності з навколишнім, яка виступає джерелом норм, що регулюють поведінку особистості, є еталоном в оцінці себе й оточуючих і спонукає співвідносити або не співвідносити себе з цією групою. Особистість може бути членом групи, яка водночас постає для неї як референтна. Референтна група іноді існує для особистості поза реальною, якщо вона зорієнтована на ідеали, цінності, погляди іншої групи (Додаток А). Тоді еталоном для неї є інший взірець.

Поняття референтної групи вперше було введено в соціальній психології американським дослідником Г. Хайменом в 1942 році. Він не дав визначення референтної групи, а використав його для позначення групи людей, з якою досліджуваний порівнює себе при визначенні свого статусу та пов'язувалось тільки з установками індивіда. Це поняття стало основою для введення в 70-х роках Є. В. Щедріною терміну «референтність».

Вивчення референтних груп напряму було пов'язане з інтеракціоністською орієнтацією в соціальній психології, аналіз якої необхідний для розуміння поведінки людини, її соціальної взаємодії, засобів здійснення і регуляції, яка розглядає інтерес до проблеми комунікації за

допомогою символів, мови, до інтерпретації ситуації, до проблем структури особистості, рольової поведінки та референтної групи як джерела норм соціальної взаємодії та соціальних установок.

Референтність полягає у виборчому інтересі індивіда до певних осіб для встановлення своєї позиції стосовно особистісно – значимих об'єктів, які можуть бути за межами реальної групи. Головне, щоб коло обраних суб'єктом осіб слугувало зразком для здійснення актів соціальної орієнтації.

Референтні групи поділяються на два типи:

- «компаративні» представляють собою стандарт, за допомогою якого індивід оцінює себе. Поняття «компаративності» лягло в основу концепції «відносної депривації», яку детально описав американський соціопсихолог С. Стауффер.

- «нормативні» відіграють регулятивну роль відносно поведінки індивіда. Теорія «нормативності» розвинута в роботах А. Стросса і Т. Шибутані, американського соціопсихолога Дж. Міда [14].

Фундаментом для виникнення теорії референтних груп є теорія «значимого іншого». Одними з визнаних основоположників є Ч. Кулі, Д. Мід, які вказували, що в основі взаємодії людей лежить орієнтація учасників комунікації на думку інших / іншого. В радянській та українській соціологічній думці теорія «значимого іншого» розроблялась Б. Г. Ананьєвим, І. С. Коном, А. Ф. Лазурським, В. М. М'ясищевим, О. В. Петровським [17].

Розробка теорій референтних груп пов'язана з такими іменами в американській психології як Г. Хаймен, Т. Ньюком, М. Шериф, Р. Мертон, Г. Келлі, Т. Шибутані. Завдяки їхнім роботам це питання набуло популярності [1].

Цей термін вперше зустрічається в роботах Г. Хаймена, трохи пізніше це поняття використовує в своїх дослідженнях Т. Ньюком. Заслуга автора в тому, що він додав референтній групі статусу нормативної, на відміну від Хаймена, який розглядав установки особистості.

З ім'ям М. Шерифа пов'язують остаточне утвердження поняття «референтна група». Він акцентував увагу на тому, що референтна група й група членства часто не збігаються, референтна та, до якої індивід відносить себе психологічно.

Р. Мертон спробував визначати критерії вибору індивідами тих чи інших референтних груп. Він розглядав особистість як пасивний реципієнт соціального реквізиту у вигляді норм, стандартів поведінки, цінностей, ролей [14].

Автори, які працювали над даною темою, вкладали різне значення в поняття, проводили дослідження в різних напрямках.

В 1952 р. Г. Келлі, узагальнивши напрацьовані матеріали, дійшов висновку, що поняття референтна група позначає два види відносин між індивідом та групою, які пов'язані з мотиваційними та перцептивними процесами. Референтна група може виконувати різні функції у формуванні соціальних установок індивіда.

Незважаючи на значну популярність проблеми, ніяких вагомих змін з часів Келлі не відбулось, вузькі емпіричні дослідження ставили ще більше запитань.

Значимою є робота Є. В. Щедріної «Референтність як характеристика системи міжособистісних відносин» (1979 р.). Результати її досліджень є основними в області референтності і референтних груп у вітчизняній психології. Заслуга автора в тому, що в своїй роботі вона систематизує результати закордонних досліджень, робить спробу заповнити наявні прогалини, вводить поняття референтності, уточнює взаємозв'язок між феноменом референтності як якістю міжособистісних стосунків і референтною групою. Розглядаючи фактори, що лежать в основі системи міжособистісних відносин, вводить четвертий фактор – оцінювальний, який базується на основі якісного аналізу сутності відносин між індивідом та референтною групою, та не розглядався раніше. Це дає можливість трактувати об'єкт орієнтації, як такий, що володіє особистою значимістю, а

трактування іншого значимого суб'єкта, як носія особистісно-значимої інформації [15].

Референтні відносини виконують різні функції. Більшість вчених зупиняються на двох функціях – порівняльній та нормативній (Г. Келлі), Т. Шибутані виділяє ще спонукальну, як фактор прагнення до підвищення соціального статусу. Вітчизняні автори додають також оцінювальну функцію референтних відносин, виходячи з якісного аналізу сутності відносин між індивідом і його референтною групою, в яку він входить [17].

Нормативна функція проявляється в тому, що референтна група є джерелом норм поведінки, соціальних установок і ціннісних орієнтацій індивіда. Це означає, що норми й цінності індивіда формуються під впливом референтної групи, він привласнює норми і цінності групи.

Порівняльна функція проявляється в тому, що референтна група виступає як еталон, за допомогою якого індивід може оцінити себе й інших. Група слугує точкою відліку для оцінювання себе й інших людей. Норми і цінності, які існують у групі індивіда, найчастіше є для нього абсолютними, і відповідно до них він оцінює поведінку, наміри, особистісні якості людей так свої власні.

Отже, обидві ці функції лежать в основі формування ціннісних орієнтацій особистості. Для порівняльних референтних груп характерний ціннісний момент, а для нормативних груп – співвіднесення порівняння. Функції мають глибокий внутрішній зв'язок між собою, кожен суб'єкт в тій чи іншій мірі реалізує всі функції.

1.2. Референтність як умова розвитку особистості

Пізнання людиною самої себе та інших є сторонами діалектично єдиного процесу, в основі якого наявний внутрішній зв'язок між особистістю і суспільством. Сформоване в особистості знання про себе істотно впливає на

розуміння нею інших. Оптимальні можливості для процесу самопізнання виникають у спілкуванні зі значимими людьми, в системі суб'єктивно-оцінювальних індивідуально-виборчих відносин. Порівнюючи себе із еталонним колом, індивід одержує своєрідну самооцінку. Застосування еталона як міри в пізнанні суб'єктом оточуючих, створює підґрунтя для розвитку мотиваційного компонента значимого кола, яке виступає для індивіда спонуканням для саморозвитку. Відношення референтності виникає за умови певного збігу норм і цінностей суб'єкта та значимої групи або в суб'єкта, важливі для нього якості, менш розвинені. В своїх рішеннях і оцінках індивід опирається на стандарти поведження, установки, цінності, які прийняті в групі.

Референтність один з чинників соціальної ідентифікації особистості, в основі якої лежить засвоєння нею властивостей, стандартів, соціальних установок, ролей. Існує прагнення ідентифікувати себе з носіями більш престижних соціальних ознак, які і є референтними для окремих особистостей. Референтні структури відображають суб'єктивні орієнтації в соціально-професійній, побутовій і соціокультурній динаміці повсякденного життя. За їх допомогою особистість встановлює для себе межі допустимого, бажаного чи неприпустимого, очікування членів референтних груп спонукають до самоствердження, самоосвіти, є критеріями оцінювання власної діяльності [16].

1.3. Референтність як характеристика міжособистісних стосунків в учнівському колективі

Істотною ознакою колективу є суспільна значущість цілей та завдань, на реалізацію яких спрямовані зусилля його членів, це вища форма організації групи [8, с. 67]. Між членами групи неминуче виникають міжособистісні стосунки. Ці стосунки мають складну структуру: задіяні як об'єктивні

чинники (характер цілей, умови їх досягнення, особливості керівництва, стосунки, що склалися між членами групи), так й суб'єктивні (рівень свідомості й самосвідомості членів колективу, рівень їхніх домагань, індивідуально-психологічні особливості, здібності людей та ін.).

Існують певні показники, за якими можна визначити рівень розвитку колективу, його інтеграції. Єдність групи – одна з найважливіших характеристик міжособистісного взаєморозуміння і рівня розвитку групи. Важливо наскільки співпадають думки, оцінки, установки і позиції групи у ставленні до об'єктів (мети діяльності, осіб, ідей, подій), найбільш значимих для групи в цілому. Показник емоційної ідентифікації свідчить про ототожнення себе з іншими членами групи, співпереживання з ними успіхів чи невдач, емоційну теплоту. Еталонність в сприйнятті членів групи – це переконаність у тому, що колектив хороший, близький до еталону, задоволеність своєю групою.

Паралельно з інтеграцією постійно відбувається інший процес – диференціація взаємостосунків між учнями, виділення в структурі класу «зірок», ізольованих, угруповань [13, с. 149-150].

Референтні групи слугують мотиваційним ядром у структурі міжособистісних стосунків, свідчать про певний розвиток групи як колективу. Співвіднесення себе з групою регулює поведінку індивіда в групі, сприяє швидшому засвоєнню норм, вмінню конструктивно взаємодіяти в групі.

В соціальному аспекті в старшому підлітковому віці завершується первинна соціалізація. Діяльність, рольова структура особистості на цьому етапі набуває дорослих якостей, стоять завдання соціального та особистісного самовизначення. Це передбачає розвиток інтегративних механізмів самосвідомості, становлення свідомості і життєвої позиції, почуття належності, набуття статусу в своєму середовищі. Всі ці механізми забезпечуються в процесі якісного спілкування, свідомого включення індивіда до групи, а найбільші зміни відбуваються під впливом референтних

груп, в які він безпосередньо входить, надаючи останнім форму само ідентичності.

Отже, референтність сприяє формуванню особливого типу зв'язку у групі, який дозволяє соціальну структуру перетворити в психологічну спільність людей, оптимальний організм у діяльній значенні, формує сприятливий психологічний клімат.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ РЕФЕРЕНТНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА

2.1. Опис методик дослідження

Для отримання інформації про наявність референтних груп (в соціальному оточенні та класному колективі), міжособистісні стосунки старшокласників, характерологічні оцінки однокласників використали метод соціометрії, референтометрію (1 та 2 варіант), методику «Вибір однокласників».

Методики проводились в такому порядку:

1. Соціометрія (автор Дж. Морено) (додаток Б).
2. Референтометрія 1(автор Щедріна Є. В.) (додаток В).
3. Референтометрія 2 (автор Щедріна Є. В.) (додаток В).
4. Методика «Вибір однокласників» (за редакцією Л. М. Фрідмана, Т. О. Пушкіної, І. Я. Каплуновича) (додаток Д).

Для оцінки результатів підраховуємо кількість виборів старшокласників, які отримує кожен учень класу, особлива увага приділяється взаємним виборам між учнями. Вибори та взаємовибори підсумовуємо. Результати проведеного дослідження заносяться в протоколи, які відображають структуру міжособистісних стосунків, положення учнів в системі міжособистісних стосунків, наявність референтних груп, членство кожного учня, характерологічні оцінки членів колективу, мотиви виборів однокласників, значимість однокласників для членів колективу. Узагальнений результат проведеного дослідження представляється у вигляді таблиць та у графічному варіанті, які дають можливість візуально сприймати отриману інформацію.

2.2. Процедура проведення та обробка даних

В проведенні експерименту брали участь ліцеїсти старшого шкільного віку (15-16 років) II курсу фізико-математичного профілю навчання. Загальна кількість оптантів – 25 учнів. Результати обробки вивчення міжособистісних стосунків, референтних груп, оцінки характерологічних особливостей, виконаних представниками I курсу фізико-математичного профілю (прізвища та імена в протоколах зашифровані).

Таблиця 2.1

Протокол проведення методики соціометрії

Оптант	Пит. №1	Пит. №2	Пит. №3	Пит. №4	Пит. №5	Всього		К-сть взаєм.	Соц. статус
						+	-		
Оптант №1	-	24	9	3	2	36	2	10	лідер
Оптант №2	-	14	9	3	-	26	-	6	лідер
Оптант №3	-	-	-	1	1	1	1	-	прийн.
Оптант №4	-	-	9	2	-	11	-	3	попул.
Оптант №5	8	-	2	1	1	11	1	2	попул.
Оптант №6	-	-	1	-	2	1	2	-	прийн.
Оптант №7	3	2	3	1	-	9	-	6	попул.
Оптант №8	1	11	7	3	-	22	-	4	лідер
Оптант №9	18	-	3	-	-	22	-	5	лідер
Оптант №10	14	1	8	3	-	26	-	9	лідер
Оптант №11	-	-	2	1	-	3	-	2	прийн.
Оптант №12	3	1	8	2	-	14	-	6	попул.
Оптант №13	-	-	3	1	-	3	-	3	прийн.
Оптант №14	-	-	3	3	-	6	-	3	прийн.
Оптант №15	5	1	2	-	-	8	-	2	попул.
Оптант №16	1	-	1	1	1	3	1	2	прийн.
Оптант №17	9	-	2	2	-	13	-	2	попул.

Продовження табл.2.1

Оптант №18	9	2	7	2	-	20	-	9	<i>лідер</i>
Оптант №19	-	-	-	-	3	-	3	-	<i>ізолюв.</i>
Оптант №20	1	1	12	1	-	15	-	7	<i>попул.</i>
Оптант №21	1	1	10	3	-	15	-	4	<i>попул.</i>
Оптант №22	-	-	2	2	-	4	-	1	<i>прийн.</i>
Оптант №23	1	11	1	-	-	14	-	3	<i>прийн.</i>
Оптант №24	-	-	2	-	-	2	-	2	<i>прийн.</i>
Оптант №25	-	-	7	1	-	8	-	4	<i>прийн.</i>
Всього						293		95	

Таблиця 2.2

Протокол проведення методики референтометрії 1

Оптанти	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Оптант №1	3					2	1	4	5						
Оптант №2	2		5			3	1		4						
Оптант №3	2	5	1		3	4									
Оптант №4	1					3	2	4	5						
Оптант №5	1	3	2	4						5					
Оптант №6	1		2			4	3	5							
Оптант №7	1					3	2		4	5					
Оптант №8	1	4	2				3	5							
Оптант №9	1					4	2		3	5					
Оптант №10	1	2	3			5	4								
Оптант №11	2		4			3	1	5							
Оптант №12	1	3	4			5	2								
Оптант №13	1		4	3		5	2								
Оптант №14	1		2			4	3	5							
Оптант №15	4					3	1		5	2					

Продовження табл.2.2

Оптант №16	1	5	2			4	3							
Оптант №17	1		2			4	3	5						
Оптант №18	2			5		4	1	3						
Оптант №19	1	3				5	4		2					
Оптант №20	1	3	2			5	4							
Оптант №21	1	4				3	2							5
Оптант №22			4			3	1		5				2	
Оптант №23	2	1				4	3			5				
Оптант №24	1	2	3	4				5						
Оптант №25	1	3				5	2	4						

Таблиця 2.3

Протокол проведення методики референтометрії 2

	Вибір 1	Вибір 2	Вибір 3
Оптант №1	№2	№21	№18
Оптант №2	№8	№1	№20
Оптант №3	№18	№6	№21
Оптант №4	№12	№2	№8
Оптант №5	№21	№18	№20
Оптант №6	№18	№17	№16
Оптант №7	№10	№9	?
Оптант №8	№2	№4	№20
Оптант №9	№10	№14	№18
Оптант №10	№14	№18	№7
Оптант №11	№13	№20	№12
Оптант №12	№20	№4	№25
Оптант №13	№14	№12	№20

Продовження табл.2.3

Оптант №14	№10	№9	№7
Оптант №15	№24	№11	№13
Оптант №16	№23	№18	№10
Оптант №17	№10	№7	№4
Оптант №18	№21	№9	№2
Оптант №19	№4	№8	№2
Оптант №20	№12	№25	№15
Оптант №21	№18	№22	?
Оптант №22	№8	№21	№2
Оптант №23	№16	№18	№12
Оптант №24	№15	№13	№11
Оптант №25	№12	№20	№15

Таблиця 2.4

Протокол проведення методики «Вибір однокласників»

	Чуйний	Комун.	Доброз.	Товар.	Напол.	Розсудл	Кмігл.	Поч. гумору	Чесний	Справ.	Всього
Оптант №1	17	51	30	66	6	6	16	59	14	11	276
Оптант №2	26	66	46	71	18	16	46	34	16	8	347
Оптант №3	3	13	20	9	19	13	10	-	12	4	103
Оптант №4	38	80	39	86	20	12	21	59	12	11	378
Оптант №5	42	51	48	46	65	30	64	20	32	30	428
Оптант №6	-	19	9	8	11	-	10	3	10	9	79
Оптант №7	17	56	24	35	49	18	37	7	11	4	258
Оптант №8	14	55	15	68	16	17	40	75	9	4	313
Оптант №9	23	56	41	45	47	52	70	22	19	12	387
Оптант №10	28	84	38	62	38	25	62	47	16	12	412

Продовження табл.2.4

Оптант №11	16	50	48	53	13	12	17	21	26	14	270
Оптант №12	29	70	46	70	43	21	34	51	17	15	396
Оптант №13	7	39	20	40	12	-	12	12	5	4	151
Оптант №14	15	48	40	38	14	-	7	20	8	-	190
Оптант №15	11	26	20	31	25	19	57	16	16	9	230
Оптант №16	3	22	9	17	12	7	17	19	-	-	157
Оптант №17	8	43	11	28	42	18	59	6	5	17	237
Оптант №18	37	74	38	68	47	48	71	36	46	38	503
Оптант №19	5	15	15	23	3	3	10	8	4	3	89
Оптант №20	44	85	53	72	16	24	27	58	25	20	424
Оптант №21	19	74	38	71	28	39	60	83	22	22	456
Оптант №22	19	66	40	80	29	19	42	76	15	10	396
Оптант №23	7	38	10	16	13	8	21	21	7	4	145
Оптант №24	12	32	23	16	4	11	15	5	18	8	146
Оптант №25	17	51	25	53	7	4	20	36	-	4	217

2.3. Інтерпретація результатів дослідження

Результати тестування за заявленими методиками дають можливість виявити рівень розвитку міжособистісних стосунків в учнівському колективі, наявність референтних (еталонних) груп, їх кількість та якісний склад, розглянути фактичну належність кожного учня до обраної референтної групи, ціннісні орієнтири оптантів при виборі референтних осіб, розмежувати поняття «лідери» та значимі особи, мотиви вибору значимих осіб.

Соціометричне дослідження характеризує клас як колектив з середнім рівнем згуртованості (коефіцієнт 0,32). Лідерське коло складають шість учнів, вони набирають найбільшу кількість виборів. 21 учень (84%) має

взаємні вибори з однокласниками (Додаток Е), 4 учні (16 %) не мають, що свідчить про недостатній рівень самоаналізу, спостережливості, нерозбірливість в реальних взаємостосунках (обирають однокласників, які не відповідають взаємністю, не розглядають тих, хто проявляє до них дружні стосунки).

Референтометрія 1 визначає наявність референтних осіб, виборчий інтерес до певних осіб, встановлення своєї позиції стосовно особистісно-значимих об'єктів. Методом кількісного підрахунку окреслюємо референтні кола (5 чоловік) для кожного респондента. В ролі значимих людей виступають не всі заявлені номери. Учні не обирають №5 (знайомих батьків), №13 (відома всім людина), №15 (літературний персонаж). За кількістю виборів на першому місці – батьки, на другому – кращий друг, подруга, на третьому – друзі, на четвертому – брат, сестра, на п'ятому – родичі (Додаток Ж). Співвіднесення між суб'єктами та значимими об'єктами носить не тільки реальний характер. Індивід може не належати до даної групи, його вибір свідчить про соціальну орієнтацію на даний об'єкт (н-д – історичні особи, які входять в число референтних осіб) (Додаток Ж).

Референтометрія 2 визначає наявність референтних зв'язків, які складаються в класному колективі, надає інформацію про особистісно-значимі об'єкти для кожного індивіда (Додаток З).

Наявність референтних зв'язків прослідковується не у всіх учнів. Трое учнів (№3, №5, №19 - 12 %) не відмічені однокласниками як референтні особи, не є значимими. П'ять учнів (№3, №5, №6, №17, №20 - 20%) не мають взаємних референтних виборів, тобто вибрані ними референтні особи в реальності не вбачають останніх значимими для себе. Для кращого візуального сприйняття взаємності референтних зв'язків ми створили референтограму (Додаток И).

В референтних групах, які обрали респонденти, наявна різна кількість взаємних референтних зв'язків. Один зв'язок в 9 учнів (36%), два в 10 учнів (40%), три в 1 учня – 4% (Додаток К). Чим більше взаємних референтних

зв'язків, тим доцільніше стверджувати про взаємовплив між референтними партнерами, який спонукає до самопізнання та саморозвитку, формування колективу, в якому його члени згуртовуються для спільної діяльності, розвиваються в позитивному напрямку.

Порівнявши референтні вибори та соціометричні відмічаємо, що у своїх виборах учні зорієнтовані на певних однокласників, але не всі обрані ними в соціометричному розрізі особи є для них референтними (з наявних 52 взаємовиборів по соціометрії 22 є референтними, тобто 42%) (Додаток К). Дружні, приятельські стосунки більше базуються на взаємній симпатії, так як значимість, еталонність референтних осіб стосується норм і цінностей індивіда, орієнтацій в поведінці. Тому важливо знати значимих інших для кожного члена учнівського колективу в плані ефективної співпраці з учнями.

Учні, в яких немає взаємних референтних виборів, мають як низькі соціальні статуси в класі (оптанти №3, №6 – «прийняті», оптанти №19 – «ізолюваний»), так і середні (оптанти №5, оптанти №17 – «популярні»). В силу своїх індивідуальних особливостей, неспівпадання світоглядних тенденцій, вони не стали для однокласників критеріями для оцінки, еталоном норм поведінки. Але постає зустрічне питання – чому саме цих учнів обирали оптанти? Вони вважають, що обрані однокласники є для них значимими, хоча між ними не спостерігається інтеракції, що суттєво послаблює процес референтності, в силу нереальності групової належності. Дані референтні відносини носять формальний характер.

В учнів без взаємних референтних зв'язків можна відмітити відсутність взаємовиборів в класі, або одиничні вибори. Можна припустити, що такий факт є певним протиставленням для суб'єкт - суб'єктних стосунків.

Методика «Вибір однокласників» дає можливість проаналізувати характерологічні якості учнів (Додаток Л), провести паралелі з референтними зв'язками, відмітити тенденції. Найпопулярніші учні за рисами характеру є також лідерами по соціометричних та референтних зв'язках, але не 100%. Позитивні риси однокласників не є основним критерієм референтності, що

хотілось би припустити, знаючи функції референтних груп. Ціннісний аспект носить індивідуальний характер. Оцінюють референтних осіб найвищими балами 7 учнів (28%), вибірково (одну чи дві особи) 5 учнів (20%), не оцінюють - 13 учнів (52%) (Додаток Л).

Аналізуючи референтні відносини учнів, допускаємо, що можна провести паралель з соціометричним дослідженням в плані визначення коефіцієнта значимості однокласників, назвемо його коефіцієнт референтності, тобто, маючи кількість виборів значущих осіб та взаємні вибори, співвідносимо їх і обраховуємо.

$$K (\text{референтності}) = \frac{\text{Кількість взаємних референтних виборів}}{\text{Кількість референтних виборів}}$$

Коефіцієнт референтності в досліджуваному колективі = $32 / 73 = 0,44$.

Опрацювавши інтерпретації до методик по вивченню класних колективів, міжособистісних стосунків, ми визначили, що ідеальним числом для характеристики позитивної динаміки є 1 [13, с. 151-192].

Отже, розвиток референтних відносин в учнівському колективі можна оцінити як достатній, тобто, більшість респондентів має коло референтних осіб, взаємну значущість, що сприяє процесу розвитку як індивідів, так і класного колективу, через призму системи взаємовідносин.

ВИСНОВКИ

Проведено теоретичний аналіз феномену референтних груп. Окреслено, що референтна група – це реально існуюча чи уявна група, погляди, норми та цінності якої є взірцем для особистості, і за ними вона формує свої життєві ідеали, звіряє дії та вчинки. Вона являється значущою для особистості групою, яка обирається людиною при визначенні своїх орієнтацій у сукупності з оточуючим середовищем, виступає джерелом норм, що регулюють поведінку особистості, а також є еталоном в оцінці себе й оточуючих і спонукає співвідносити або не співвідносити себе з цією групою. Особистість може бути членом групи, яка водночас постає для неї як референтна, хоча може існувати і поза реальною, якщо особистість зорієнтована на ідеали, цінності, погляди іншої групи.

Фундаментом для виникнення теорії референтних груп є теорія «значимого іншого», засновниками якої є Ч. Кулі та Д. Мід, які вказували, що в основі взаємодії людей лежить орієнтація учасників комунікації на думку інших. Розробка теорій референтних груп пов'язана з такими вченими американської психології як Г. Хаймен, Т. Ньюком, М. Шериф, Р. Мертон, Г. Келлі, Т. Шибутані. Завдяки їхнім роботам це питання набуло популярності. В радянській та українській соціологічній думці теорія «значущого іншого» розроблялась Б. Г. Ананьєвим, І. С. Коном, А. Ф. Лазурським, В. М. Мясіщевим, О. В. Петровським.

Референтні групи виконують глибоку функціональну роль: нормативну, порівняльну, спонукальну та оцінювальну, які між собою тісно пов'язані і зорієнтовані в особистісно значущому об'єкті.

Феномен референтних груп міститься в соціально-психологічному підґрунті. Наявність референтних груп означає певний рівень соціалізації особистості, тобто індивід обирає бажане коло спілкування, приймає ціннісну значущість інших, орієнтується та співвідносить себе з об'єктами визнання, система поглядів яких виступає для нього еталоном. В

психологічному ракурсі пізнання генералізованого іншого є оптимальною можливістю для самопізнання особистості.

За результатами проведеного експерименту виявлено наявність в кожного респондента референтного кола осіб, чії цінності, норми, цілі близькі для опитуваних. Референтними особами виступають як реальні особи, з якими контактують респонденти, так і нереальні (історичні особистості). Цей факт вказує на важливість володіння інформацією про «значущих інших», так як вони є свідченням того, які цінності близькі людині, з ким вона себе співвідносить.

Виявлено також, що не всі опитувані мають реальні референтні зв'язки в класному колективі, що послаблює процес саморозвитку та самопізнання особистості. Авторитетність групи можна оцінити середніми показниками: троє учнів (12%) не входять в референтні кола, обрані референтні особи не відповідають взаємністю для 5 учнів (20%). Цей факт можна пояснити неспівпаданням норм і цінностей між опитуваними в реальності, розбіжністю в поглядах, учні недостатньо розкриті як особистості. Детальну інформацію, за результатами дослідження, про референтні стосунки та взаємостосунки надає запропонована референтограма.

Показано, що референтність має значний вплив на рівень міжособистісних стосунків, формування особливого типу зв'язку, а саме, коли референтні вибори співпадають з соціометричними (42% співпадінь): значущість однокласників також підтверджується дружніми, приятельськими стосунками, бажанням проводити з цією людиною час, що сприяє ефективнішому розвитку особистісної рефлексії, притаманної цьому віку. В учнів, ізольованих в класі за соціальним статусом, спостерігається і невідповідність в референтних стосунках, вони не є членами референтної групи, стосунки уявні. Референтна взаємодія дозволяє перетворити соціальну групу людей на згуртовану спільноту, психологічний організм, який оптимально діє, має сприятливий духовний клімат.

Виявлено, що найпопулярніші учні класу за характерологічними показниками є, безумовно, лідерами, але це явище не є підґрунтям для встановлення більшої кількості взаємостосунків. Вибір референтного кола носить індивідуальний характер, 52% опитуваних «значущого іншого» обирають не з лідерів, як найбільш визнаних учнів класу, а оцінюють за власними особистими критеріями і нормами. Цей факт спонукає до вивчення референтних груп, оскільки вони відіграють важливу роль в житті індивіда, характеризують його як особистість, його норми і цінності, задають «зону найближчого розвитку».

Проаналізувавши результати проведених методик і застосувавши запропоновану нами формулу, вперше визначено коефіцієнт референтності, а також введено поняття «значущого ядра» класного колективу (Додаток М), яке являє собою групу учнів класу, які є лідерами серед учнів за трьома параметрами: референтні зв'язки, соціальні вибори, характерологічні особливості. Вони виступають мотиваційним центром в системі міжособистісних стосунків, джерелом особистісного розвитку однокласників. Необхідно зазначити, що специфічним новоутворенням, «структурним центром» для представників старшого шкільного віку є перехід до справжньої дорослості: осмислення й переосмислення своїх домагань, ретроспектив власного життєвого досвіду, визначення себе в соціальному просторі, аналіз значущості реального «тут» і «тепер», прогноз особистого майбутнього, співвіднесення своїх особливостей з проявами однолітків і дорослих і нагальною потребою цього вікового періоду стає потреба «значущого іншого», еталону, норми.

Перспективи подальших розвідок, пов'язані із розробкою рекомендацій щодо ефективної повноцінної та гармонійної міжособистісної взаємодії в межах референтних груп для психологів, вчителів, учнів та їхніх батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Глава 7 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.my word.ru](http://www.myword.ru)
2. Дубровина И. В. Рабочая книга школьного психолога / И. В. Дубровина. – М. : Просвещение, 1991. – С. 145-157.
3. Дьяченко М. И. Психологический словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2001. – С. 145-147.
4. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – С. 84-105.
5. Крысько В. Г. Психология и педагогика в схемах и таблицах / В. Г. Крысько. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2000. – С. 189-217.
6. Крысько В. Г. Социальная психология: словарь-справочник / В. Г. Крысько. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2001. – С.206-207, С. 404-405, С. 498-499, С. 588-592.
7. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка / В. С. Лозниця. – К. : «ЕксОб», 2000. – С.271-276.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 66-74.
9. Немов Р. С. Психология. Книга 1. Общие основы психологи / Р. С. Немов. – М. : Владос, 2001, - С. 528 – 569.
10. Немов Р. С. Психология. Книга 3. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики / Р. С. Немов. – М. : Владос, 2001. - С. 380-407.
11. Столяренко Л. Д. Технология и педагогика / Л. Д. Столяренко. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2001. – С. 174-188.
12. Федоров В. Д. Психологічні проблеми юнацького віку : відверта розмова / В. Д. Федоров. – Хмельницький : ОІППО, 2010. – С.230- 259.

13.Фридман Л. М. Изучение личности учащегося и ученических коллективов / Л. М. Фридман, Т. А. Пушкина, И. Я. Каплунович. – М. : Просвещение, 1988, - С. 146 - 192

14. Фридман Л. М. Психологический справочник учителя / Л. М. Фридман, И. Ю. Кулагина. – М. : Просвещение, 1991. – С. 161-170.

Интернет ресурси

15. ua.textreferat.com/referat-11177-1.htm/

16. ua-referat.com/Референтна_група_та_її_вплив_на_індивіда

17. studentam.net.ua/content/view/7496/97

18. ua-referat.com/Вивчення_відносин_і_переваг_у_класному_колективі

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

Методика соціометрія (Д.Морено)

Інструкція: дайте відповіді на поставлені запитання.

1. Назвіть трьох учнів класу, кого б ви рекомендували на інтелектуальний турнір?
2. Назвіть трьох учнів, кого б ви рекомендували для участі в спартакіаді?
3. Кого з своїх однокласників ви запросили б на пікнік?
4. З ким в класі ви можете поговорити відверто, цілком довіряєте цій людині?
5. Кого б з однокласників ви не взяли б в похід?

В третьому питанні допускається до п'яти відповідей, четверте питання передбачає від однієї, а, можливо, і відсутність відповіді.

На основі відповідей складається матриця, куди записуються список учнів, а у верхній рядок – номери, під якими зазначені учні в списку. В кожному рядку напроти номерів учнів, яких вибрали однокласники, ставиться номер вибору 1, 2 та 3, 4, 5. Якщо учні вибрали один одного, то ці вибори є взаємними, і позначаються стрілкою в соціограмі, яка викреслюється за результатами соціометрії.

Соціограма представляє собою чотири концентричні кола, в яких розміщені всі номери учнів класу. В першому колі лідери (найбільша кількість виборів), друге коло - популярні (середня кількість виборів), третє коло – прийняті (число виборів менше середнього), в четвертому – «ізолювані» (на отримують жодного вибору).

Коефіцієнт згуртованості вираховується за формулою:

$$K (\text{згуртованості}) = \frac{\text{Кількість взаємних виборів}}{\text{Кількість загальних виборів}}$$

Ідеальний рівень згуртованості, якщо $K=1$

Додаток В

Референтометрія 1 (Щедрина Є.В.)

Інструкція: зробіть вибір по кожному питанні-ситуації не менше двох осіб: при цьому друга особа повинна бути значима в меншій степені, ніж перша.

Після зробленого учнями вибору, їм необхідно по п'ятибальній шкалі оцінити кожного з обраних осіб.

1. З ким ви поїдете на екскурсію в інше місто?
2. З вами трапилась неприємність. Кому ви про це скажете?
3. Ви хочете відсвяткувати свій день народження. З ким ви його проведете?
4. Є у вас людина з якою ви стараєтесь більше проводити часу?
5. Хто може вам вказати на ваші недоліки, кого ви більше послухаєте?
6. Ви зустріли людину, яка вам сподобалась. Хто може вам допомогти правильно її оцінити?
7. Ви хочете змінити своє життя. З ким ви порадитесь стосовно цього?
8. Хто може бути для вас прикладом в житті?
9. Кому ви хотіли б сподобатись більше всього?
10. З ким ви найбільш відверті ?

1. Батьки (тато, мама)
2. Родичі (дідусь, бабуся, дядько, тітка),
3. Брат, сестра.
4. Дорослий знайомий.
5. Знайомий батьків.
6. Друзі.
7. Кращий друг(подруга).
8. Компанія, приятелі.
9. Знайома дівчина, знайомий хлопець.
10. Товариші по навчанню, роботі.
11. Товариші по гуртку, секції, студії і т.д.

12. Історична особистість.
13. Відома всім людина
14. Людина, про яку ви знаєте від інших.
15. Літературний персонаж.

Обробка отриманих даних. Всі особи, які обирають учні, записуються в окремий список без повторення, потім оцінки осіб заносяться в список і сумуються для кожного.

Після вибору учні обирають п'ять осіб, які найчастіше звучать у відповідях, виносять на окремий листок в порядку зменшення кількості балів. Ці люди й будуть складати референтну групу учня.

Референтометрія 2 (автор Щедрина Є.В.)

Інструкція. Запишіть трьох однокласників, думка яких для вас важлива (по мірі значимості).

Ці три однокласники і складають ядро референтної групи для учня.

Додаток Д

Методика «Вибір однокласників»

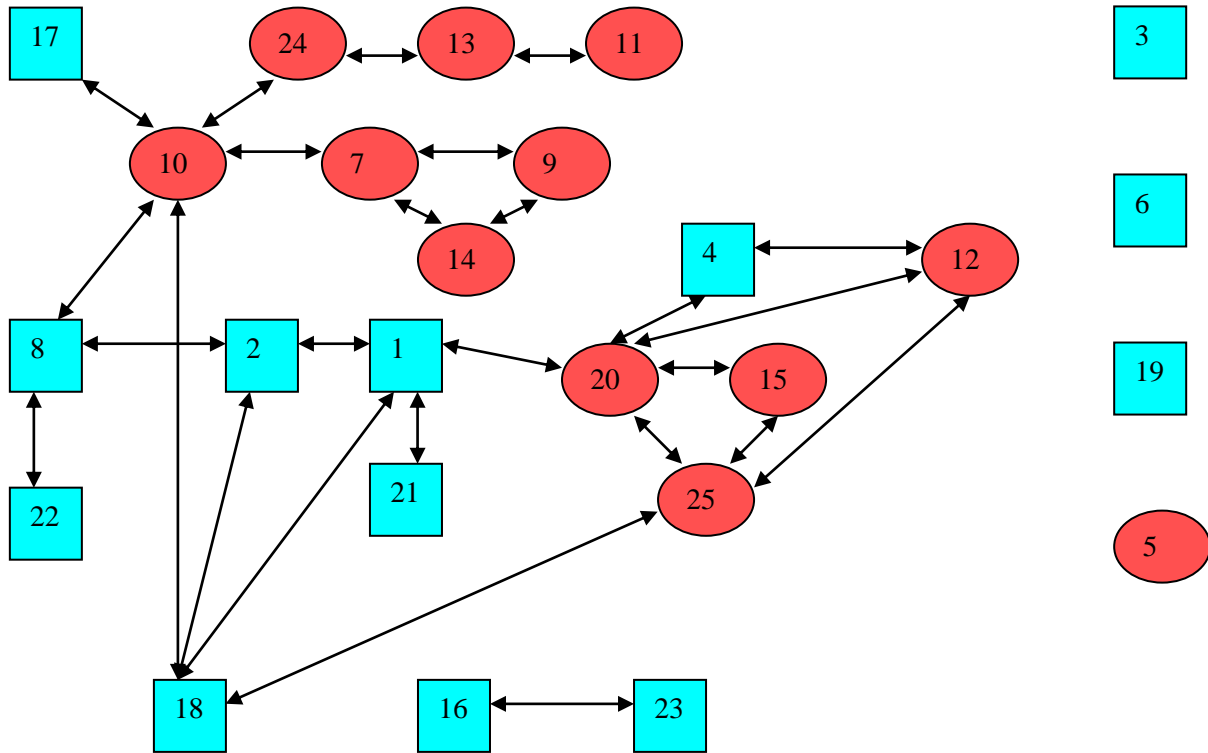
Інструкція: кожному учню пропонується оцінити своїх однокласників за такими якостями: чуйний, комунікабельний, доброзичливий, товариський, наполегливий, розсудливий, кмітливий, наявне почуття гумору, чесний, справедливий. Мінімальна (сама низька) оцінка 3 бали, тобто якість проявляється інколи, 4 бали – часто, максимальна (найвища) - 5 балів – завжди.

Обробка отриманих даних. Дані заносимо в таблицю. Інформація зчитується як по рядках, так і по стовпчиках. В кожному рядку ч. навпроти номера учня, підраховується кількість балів. Кожен учень отримує свою кількість балів, яка свідчить наскільки дані риси характеру притаманні учневі.

За результатами методики можна зробити висновки про учнів класу: кому найбільше притаманні заявлені якості, хто є лідером серед учнів, так як відповідає очікуванням однокласників.

Додаток Е

Взаємні міжособистісні вибори (за результатами соціометрії)

 - хлопці

 - дівчата

Додаток Ж

Результати референтометрії 1

Особи, які обирають	Кількість виборів	%
1. Батьки	24	96%
2. Родичі (дід, бабуся, дядько, тітка)	13	52%
3. Брат, сестра	15	60%
4. Дорослий знайомий	4	16%
5. Знайомий батьків	-	-
6. Друзі	22	88%
7. Кращий друг, подруга	23	92%
8. Компанія, приятелі	9	36%
9. Знайомий дівчина, знайомий хлопець	7	28%
10. Товариші по навчанню	5	20%
11. Товариші по гуртку, секції, студії і т.д.	1	4%
12. Історична особистість	1	4%
13. Відома всім людина	-	-
14. Людину, про яку ви знаєте від інших	1	4%
15. Літературний персонаж	-	-

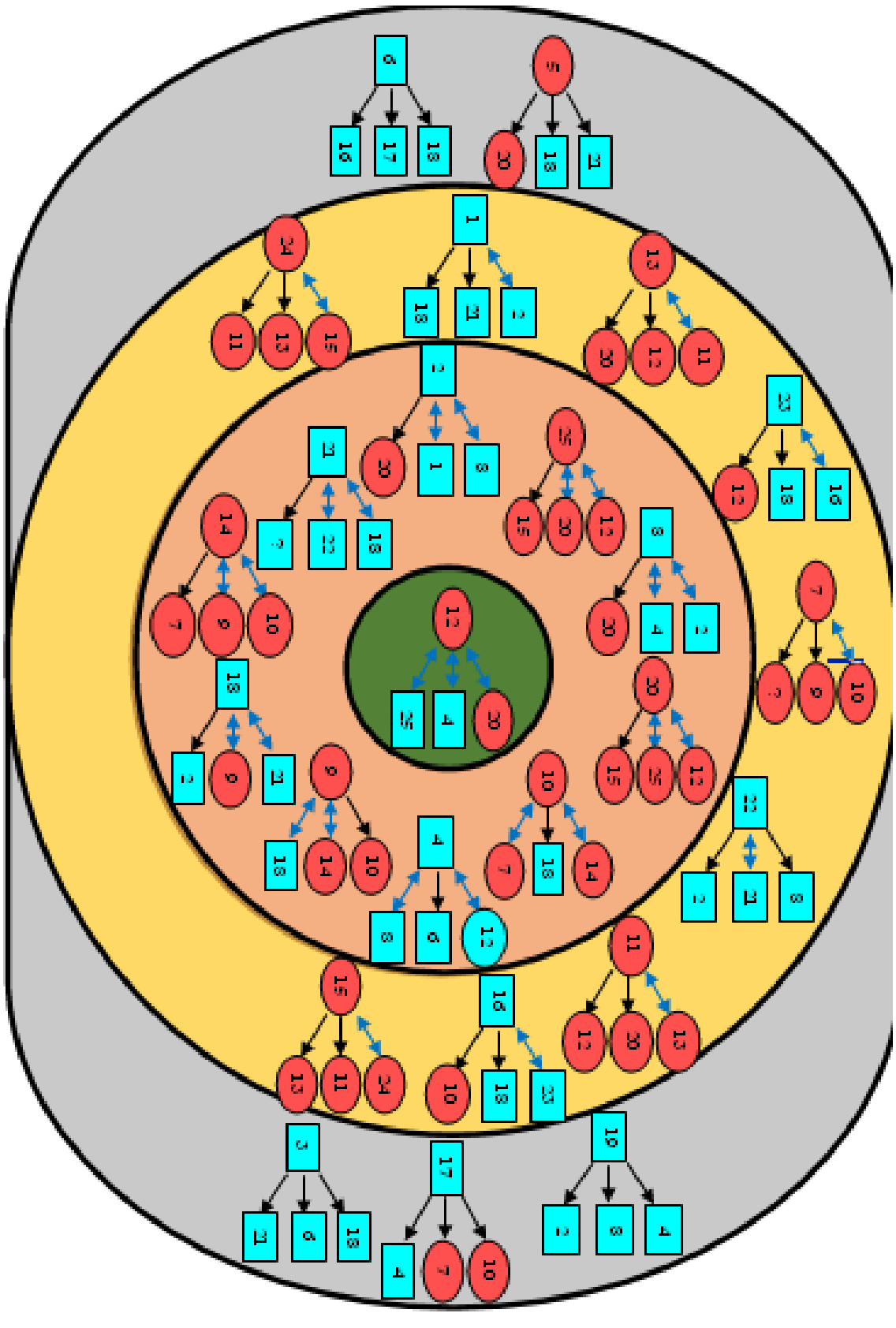

Додаток 3

Результати референтометрії №2

Оптант	Кількість отриманих виборів	Референтометричний статус
Оптант №1	3	
Оптант №2	5	III
Оптант №3	-	
Оптант №4	3	
Оптант №5	-	
Оптант №6	1	
Оптант №7	3	
Оптант №8	4	
Оптант №9	3	
Оптант №10	5	III
Оптант №11	5	III
Оптант №12	6	II
Оптант №13	3	
Оптант №14	2	
Оптант №15	4	
Оптант №16	2	
Оптант №17	1	
Оптант №18	9	I
Оптант №19	-	
Оптант №20	6	II
Оптант №21	5	III
Оптант №22	1	
Оптант №23	1	
Оптант №24	1	
Оптант №25	1	

Додаток И
Референтограма

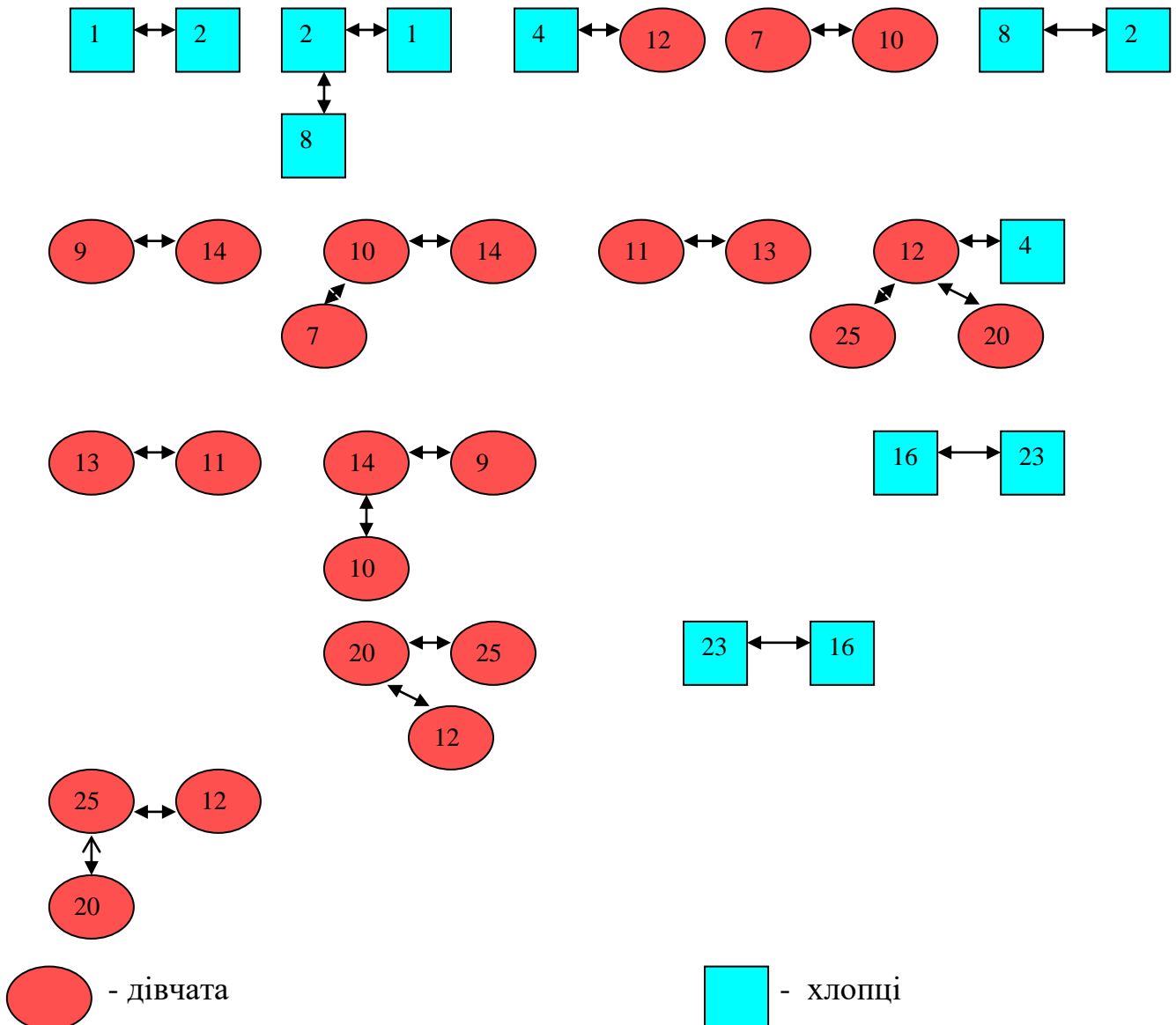

Додаток К

Наявність взаємних референтних зв'язків

К-сть взаємних референтних зв'язків	К-сть учнів	%
1	9	36%
2	10	40%
3	1	4%
-	5	20%

Співпадання взаємних референтних та соціометричних зв'язків

Додаток Л

Результати оцінювання однокласників за рисами характеру

Риси характеру	I місце	II місце	III місце
Чуйний	№20	№5	№4
Комунікабельний	№20	№10	№4
Доброзичливий	№20	№5, №11	№2, №20
Товариський	№4	№22	№20
Наполегливий	№5	№7	№9, №18
Розсудливий	№9	№18	№21
Кмітливий	№18	№9	№5
З почуттям гумору	№21	№22	№8
Чесний	№18	№5	№11
Справедливий	№18	№5	№21

Рейтинги учнів класу за результатами діагностики

I	Оптант №18
II	Оптант №21
III	Оптант №5
IV	Оптант №20
V	Оптант №10

Оцінка референтних осіб по характерологічним якостям

Бали	К-сть учнів	%
Найвищі	7	28%
Вибірково (одну чи дві особи найвищими балами)	5	20%
Не оцінюють найвищими балами	13	52%

Додаток М
Лідерські позиції учнів

За соціометричним дослідженням	За референтними зв'язками	За характерологічними якостями
Оптант№18	Оптант№18	Оптант№18
Оптант№1	Оптант№20	Оптант№21
Оптант№10	Оптант№12	Оптант№4
Оптант№9	Оптант№11	Оптант№20
Оптант№2	Оптант№2	Оптант№10
Оптант№8	Оптант№21	Оптант№12
Оптант№20, 21	Оптант№10	Оптант№22

Значуще ядро класного колективу - №10, №18, №20, №21